

ОБРАЗЛОЖЕНИЕ

Правна основа за донесување на Националната класификација на културното наследство е член 33 став 3 на Законот за заштита на културното наследство („Службен весник на РМ“ бр.20/04), според кој Владата на Република Македонија ја донесува Националната класификација на културното наследство.

Националната класификација на културното наследство претставува стандардизирана форма на типолошко одредување/идентификување и систематизирање на разновидното културно наследство на Република Македонија, произлезена од член 33 од Законот за заштита на културното наследство

Националната класификација на културното наследство се донесува заради обезбедување единствен пристап во идентификацијата на културното наследство и изградување на информативен систем за културното наследство со квалитетна споредливост и употребливост на податоците.

Имајќи предвид дека досегашното теоретско и практично искуство во оваа област во државата покажува дека не постојат системски решенија на класифицирање, односно соодветно применлива и термилошки усогласена схема што ја регулира оваа материја, изготвувањето на ваков вид документ ја оправдува законски определената цел.

Согласно со одредбите на Законот, за материјалните и нематеријалните добра, во документот на националната класификација се предвидува воспоставување систем на степенување на *трите основни класи на културното наследство (недвижно, движно и духовно) на видови, групи, подгрупи и типови*. Наедно, заради утврдената потреба од обезбедување на поголема прецизност во идентификацијата, за некои од типовите на културни добра е предвидена и поделба на *поттипови*. Во разработката на дадениот систем е применет стандардизиран модел на *шифрување* и се утврдени *официјални називи* за сите предметни добра.

Меѓународното искуство во класификацијата на културното наследство во целина или на одделни негови содржини и делови упатува на разновидност како во методолошкиот приод така и во термилошкото одредување/прецизирање на различните класи и видови културно наследство.

Имено, системите на класификација на културното наследство се базираат на бројните карактеристики што ги поседуваат и според кои се групираат различните видови културни добра (функција, материјал, техника, форма, хронолошка или културна припадност, начин на користење и сл.), како и на различните цели и потреби (научни, образовни, културни, заштитно-функционални, социо-економски, просторно-урбанистички и сл.), според коишто се изготвуваат посебни организациони схеми за соодветен третман и достапност на информации. Оттаму, создавањето на „единствена“ схема на идентификација, сместување и распоредување, како и соодветно пребарување на класифицираните културни добра, подразбира почитување на различните аспекти и карактеристики на конкретните класи, видови и групи на добра и на спецификите на нивниот разновиден третман и начин на користење. Оваа методолошка разновидност функционално е вградена во понудената концепција за класифицирање на културното наследство во Република Маке-

донија, што во основа претпостави изготвување на *комбиниран модел на класифицирање*. Така, во зависност од видот на културните добра се применува модел на класифицирање според намена или начин на користење, материјал или техника, хронолошка или културна припадност, со неопходно комбинирање, а понекогаш и со отстапување од почетниот модел за класификацијата на конкретни добра. Според тоа, системот претставува отворен модел што подразбира можност за натамошно дополнување и доградување во сите сегменти.

Во изготвувањето на Националната класификација на културното наследство се користени искуствата од повеќе меѓународни конвенции и препораки во кои се третира културното наследство и неговата заштита. Консултирани се бројни научни и стручни публикации за различните видови на недвижни, движни и духовни добра и научни и стручни работници од различни области.

Работната верзијата на Националната класификација преку Министерството за култура беше дадена на јавен увид на повеќе јавни установи од областа на заштитата на културното наследство и соодветни научни институции од кои се очекуваше стручен и научен придонес во подобрување на нејзините решенија. Свои мислења со забелешки и дополнувања по однос на Националната класификација доставија следните установи и институции: Државниот завод за статистика, Секретаријатот за законодавство, НУ Музеј на Македонија и НУ Кинотека на Република Македонија. Нивните стручни сугестии за извесни измени и дополнувања во содржините за одредени области во најголем дел се вградени во изготвената класификација. Очекуваните коментари и сугестии од најпрестижната научна институција во државата, Македонската академија на науките и уметностите, за жал изостаа. Нацртот на Националната класификација беше разгледан и од Националниот совет за културно наследство, советодавно и координативно тело на Владата на Република Македонија. Забелешките од одделни членови на Советот се вградени во текстот на класификацијата.

Класификацијата на **недвижното културно наследство** третира три основни видови на добра: *споменик, споменичка целина и културен предел* (според членовите 12, 13 и 14 од Законот). Поделбата на овие три основни видови на добра на групи, подгрупи и типови во поголем дел се базира на два основни извори: „Класификација непокретних регистрираних добара-споменика културе“ (извадок од пописот на културното наследство на некогашниот југословенски завод за статистика за 1988 година) и на „Класификација-архитектонско наследство“ и „Класификација на недвижното културно наследство“ (два нацрт-документи, изготвени од стручни тимови формирани од Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата, во 1991 и 1995 год.). Имајќи предвид дека во изготвувањето на наведените документи се користени сознанија и искуства на голем број стручни и научни работници од поранешните југословенски простори, етаблирани и во меѓународни рамки, како и сличностите во спецификите што ги поседува културното наследство на територии со многу блиски историски, културни и општествени развојни процеси, нивната примена во значителна мера останува актуелна и денес.

Класификацијата на недвижното културно наследство во пошироки меѓународни рамки до неодамна главно се однесуваше на спецификите на архитектонското и археолошкото наследство. Притоа, архитектонското наследство се сместува во три категории: *поединечни споменици, групи на*

споменици и места (споменички целини), во согласност со Конвенцијата на УНЕСКО за заштита на светското културно и природно наследство (Париз, 1972) и со Конвенцијата за заштита на архитектонското наследство на Европа, (Гранада 1985). Археолошкото наследство е дефинирано во Европската конвенцијата за заштита на овој вид наследство (Лондон, мај 1969) и во ревидираната верзија (Валета, јануари 1992).

Согледаната потреба од понатамошна дистинкција во дефинирањето, а со тоа и соодветен третман на архитектонското културно наследство (споменичките целини/места) во контекст на животната средина, доведе до воспоставување на посебен генерички поим за оваа група културно наследство - т.н. *културен предел*. Културниот предел, како израз на разноликоста на животното опкружување, е инкорпориран во Европската конвенцијата за предел (Фиренца 2000). Оваа конвенција е прв меѓународен договор кој конкретно се однесува на интегративниот пристап во заштитата, управувањето и збогатувањето на т.н. „европскиот предел”, односно на квалитетните содржини на културното и природното наследство со што се отвара можност за подготовка на интер-социјална стратегија за препознавање на придобивките од сите историски процеси и од сите заедници, а со тоа и остварување квалитетна и препознатлива животна средина на европските народи. Наедно, таа се надврзува на поимањето на заштитата на т.н. „пејзажни зони” во кои се наоѓаат дела создадени од човекот во интеракција со природата, што како составен дел на споменичките целини/места, беше вградено во споменатите конвенции од Гранада, Валета и Конвенцијата на УНЕСКО за заштита на светското културно и природно наследство.

Како посебна категорија (вид) наследство-*пределот*, покрај во Законот за заштита на културното наследство, во домашната законска регулатива добива свој соодветен третман и во Законот за заштита на природата („Службен весник на Р.М.” бр. 67/04) каде што, согласно проблематиката што ја третира овој закон, се именува како посебна категорија на „заштитено подрачје”, односно „заштитен предел”. Со базично утврдените законски смерници, а следствено на тоа и со обидот за прв пат да се идентификува и класифицира овој вид наследство, се отвара широка сфера на синхронизирано и интегративно дејствување за зачувување на придобивките на човековата креативност во неговото природно, животно опкружување.

Со цел обезбедување кохерентен и јасен систем за идентификација на разнородното недвижно културно наследство, во изготвувањето на класификацијата во најголем дел беше применуван критериумот на *функција* на одредени типови недвижни добра.

Класификацијата на **движното културно наследство** е изготвена како типолошка поделба на основните видови движни културни добра: *археолошки предмети, етнолошки предмети, историски предмети, уметнички предмети, технички предмети, архивска граѓа, библиотечни добра, кинотечни добра и фонотечни добра* (членовите 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 и 23 од Законот). Во градењето на системот на класификацијата беа користени повеќе конвенции, препораки и водичи што ги третираат различните аспекти на движното културно наследство, и тоа: Европската конвенција за повредите на културното наследство (Делфи, 1985), Европската конвенција за заштита на аудиовизуелното наследство (Стразбур 2001), Препораката за заштита на движното културно наследство (Париз, 1978), Водичот за системите на инвентаризација

и документација на културното наследство (Стразбур 2001). Овие извори овозможуваат сообразување со меѓународните искуства и стандарди.

Од значајна полза во изготвувањето на класификацијата беа насоките во материјалот "Категории за опис на уметничките дела" на престижната Paul Geety Trust College Art Association. Во овој како и во други користени научни и стручни публикации, недвосмислено се упатува на непостоење на еден модел на класификација на движното културно наследство, како и на потребата од различни схеми на поделба и нивно комбинирање, со оглед на потенцираната разновидност на движното културно наследство и искуствата на бројните музејски и галериски институции во светот.

За класификацијата на поединечните видови движни културни добра беа консултирани повеќе стручни лица од национални институции чиј предмет на работа е различен вид на движно културно наследство, при што мора да се укаже дека и покрај максимално остварената соработка, непостоењето на посебни, системски поставени и методолошки разработени бази на податоци во делокругот на работа на повеќето институции, во голема мера ја отежнуваше и забавуваше работата. Единствениот материјал кој во основа има за цел систематска разработка на одреден вид движно културно наследство и кој преставуваше појдовен чекор во подготовката на овој документ е „Предлог-класификацијата на движното културно наследство“, изготвен од Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата во 1992 год.

Најголемиот дел од **археолошките предмети** е разместен во три основни групи, според критериумот на хронолошка припадност, и тоа: *предмети од праисторискиот, предмети од античкиот и предмети од средновековниот период*. Вон од оваа поделба се издвоени посебни групи на *антрополошки, епиграфски и нумизматички предмети* што се должи на специфичниот карактер на овие предмети од аспект на материјал, техника и функција, но и на востановената научна практика во археологијата тие да се изучуваат и музеолошки да се обработуваат како посебни историски артефакти. Во рамките на основната хронолошка поделба на праисториски, антички и средновековни археолошки предмети, натамошната поделба е спроведена врз основа на функционалната припадност на предметите, во комбинација со поделбата според материјалот и техниката на истите: *керамика, метал, стакло, камен и др.* Овој комбиниран модел на класифицирање на големата разновидност археолошки предмети обезбедува кохерентно структурирање од општата припадност до поединечната типолошка одредница, а истовремено овозможува лесно и брзо пребарување и достапност на конкретните типови предмети.

Класификацијата на **етнолошките предмети** е спроведена согласно методолошките принципи и востановената музеолошка практика во конципирањето на збирки на предмети од традиционалната материјална култура што ја третира етнолошката наука. Применетиот модел во класификацијата на етнолошките предмети претставува преплетување на критериуми (функција и материјал) на повеќе нивоа. Така, на исто рамниште во еднаесетте основни групи, во логична функционална схема, се распоредени предмети што припаѓаат на *народното стопанство*, предмети од бројните *традиционални домашни активности* (макети на објекти и делови на ентериер, дрвена покуќнина и покуќнински предмети и алатки, метални покуќнински предмети, керамички, порцелански и стаклени предмети, текстилна покуќнина, народна носија и народни костими, накит, прибор и оружје, музички инструменти и пр-

едмети во народните обичаи и детски играчки) и *занаетчиските алатки* што припаѓаат на една специфична производствена активност надвор од домот. Во рамките на самите групи на етнологски предмети преовладува критериумот на поделба според функцијата. Во рамките на некои групи застапени се предмети што досега биле малку или воопшто не биле третирани во етнологската музејска дејност, како на пример: стилски мебел од граѓанската и модерната епоха, модерна облека и театарски костими, класични и модерни музички инструменти. Во групата на занаетчиски алати опфатени се алати од само дванаесет занаети, иако бројот на поединечните занаети што имаат свои специфични алати секако е поголем, такашто за оваа група е предвидена неопходноста од дополнување со алати од други занаети.

Со класификацијата на **историските предмети** се опфатени предмети што немаат карактер на археолошки предмети, односно не се предмет на археолошки ископувања, а претставуваат антиквитети од поново време што музејската практика ги третира како историски предмети. Класификацијата на историските предмети е спроведена исклучиво на оние антиквитети што претставуваат предмети-експонати, а не и на она што претставува репродуктивен или компаративен материјал што е составен дел на други видови на движното културно наследство (фотографии, уметнички предмети, аудиовизуелни записи и др.). Историските предмети во класификацијата се поделени во седум групи според нивната функција, односно според начинот на користење: *оружје, воена опрема и прибор, сфрагистички предмети, хералдички предмети, фалеристички предмети, други антиквитети и модерна нумизматика*. Групата „други антиквитети“ содржи повеќе предмети што по својот карактер припаѓаат на други видови движно културно наследство а тука се поместени заради нивното исклучително значење и поврзаност со конкретни историски личности и настани и како такви претставуваат историски предмети. Во оваа група има потреба од дополнување со многу други типови на (историски) предмети.

Класификацијата на **уметничките предмети** во најголем дел е спроведена според поделбата на *уметнички техники*, што претставува најприфатлив модел на распоредување на овој вид културно наследство, но и најпрактичен пристап во пребарувањето и идентификацијата на поединечните добра. Кај овој вид на предмети направено е само едно битно отстапување што се однесува на групата „*Религиски и култни дела*“, а во која се поместени различни типови и поттипови на икони, мобилијар од храмовите на различни конфесии, облека и инсигнии, опкови и апликации и други религиски и култни дела. Ова отстапување беше нужно со оглед на функционалната специфичност, зависна од спецификите на различните верски обреди, а со тоа и посебност во однос на останатите уметнички предмети, такашто издвојувањето како засебна група уметнички предмети претпоставува нивно поедноставно пребарување и идентификување.

Со оглед на тоа што **техничките предмети** за првпат се третираат во нашата законска регулатива, а стручното и институционалното искуство за овој вид добра засега е мошне скромно, нивната класификација е најмалку разработена. Во определувањето на техничките и научните области од кои произлегуваат техничките предмети беше консултирана „Меѓународната децимална класификација на дисциплини“ (1969). Тоа овозможи идентификација на оние технички дисциплини што продуцираат технички предмети, групирани во следните групи: *телекомуникациски апарати и опрема, тран-*

спортни средства, мерни инструменти, оптички апарати и инструменти, акустични апарати и инструменти, машини и уреди за произведување и пренос на енергија, медицински апарати и инструменти, уреди и апарати за домаќинството, канцелариска техника и други технички предмети. Тргувајќи од фактот за масовната и разновидна продукција на технички предмети од индустриската револуција во XIX век до денес, јасна е потребата од дополнување и понатамошна разработка на групата технички предмети.

Архивската граѓа е класифицирана според етаблираната архивска методологија на различни видови *фондови* и на *архивски збирки*. Архивските фондови се групирани во повеќе функционални сегменти според карактерот на институциите, установите, органите, организациите и здруженијата од каде што потекнува архивската граѓа и тие го сочинуваат најголемиот дел од оваа граѓа. На тој начин се издвоени фондовите на: *власта и управата; судските органи; воените организации; образовните, културните и научните институции; социјалните и здравствените установи и организации; стопанските и банкарските организации; политичките организации и здруженија на граѓани; верските организации и на семејните и лични фондови.* Во рамките на овие групи натамошното класифицирање (со мали исклучоци) е спроведено според хронолошката поделба на архивска граѓа на периоди: до 1944 год; од 1941 до 1944 год.; од 1944 до 1991 год. и архивска граѓа по 1991 год. Архивските збирки се поделени на различни типови според карактерот на архивскиот материјал што го поседуваат.

Класификацијата на **библиотечните добра** е направена според востановените стандарди во библиотечната дејност. Првото ниво на поделба го сочинуваат осум групи на библиотечни добра: *ракописи, ракописен нотен материјал, печатени книги, печатен нотен материјал, картографски материјал, филателистички добра, задолжителни архивски примероци, библиотечна документација и други библиотечни добра.* Во рамките на овие групирања, натамошната поделба е спроведена со комбиниран модел според следните принципи на типолошка разработка: според видот на јазикот или според карактерот на записот/нотацијата на којшто се создадени добрата; според културната, научната или жанровската област на којашто припаѓаат добрата; според функционалниот карактер на добрата и според хронолошката припадност на добрата. Нотниот материјал е класифициран, посебно - на ракописен и на печатен, со цел да се истакне библиотечната специфика на секоја од овие две групи што се базира на различна техника на запис, како и да се следи еднаквиот пристап спроведен при класификацијата на останатите ракописни и печатени материјали на библиотечни добра.

При класификацијата на **кинотечните добра** формирани се групите: *македонска филмска продукција, странска филмска продукција за Македонија, странска филмска продукција, телевизиска продукција, филмска документација и задолжителен архивски примерок.* Во рамките на оваа поделба, натамошната класификација е разработена според карактерот на филмската продукција (играна, документарна, филмски журнари, анимирана и аматерска), како и според видот на носачот на записот. Странската филмска продукција, за којашто треба да се претпостави дека изворно се штити во оние држави од каде што потекнува, во оваа класификација е присутна заради фактот што во Македонија постојат копии од оваа продукција коишто, третирани како кинотечни добра, се чуваат во НУ Кинотека на Република Македонија. Телевизиската продукција е класифицирана на сличен начин според основните

родови на ова творештво (играна, документарна, анимирана и др.), во комбинација со жанровската припадност на поединечните дела. Класификацијата на филмската документација ги опфаќа сите типови на пишувана и фотографска документација, плакати, сценографски и костимографски скици и видеодокументација.

Класификацијата на **фонотечните добра** е извршена според групите: *публикувани и непубликувани звучни записи, звучни записи на пренесуван звук и на звучни ефекти*. Натомошната поделба на овие добра е според карактерот на записот, односно музички звучни записи и орални записи, како и според различните типови на фонотечни жанрови. Звучните записи на пренесуван звук се делат на различни радио емисии и преноси, додека звучните ефекти на - природни и на вештачки.

При класификацијата на **духовното културно наследство** прецизирани се основните видови на добра: *фолклорни добра, јазик и топоними* (според членовите 24, 25 и 26 од Законот). Треба да се напомене дека духовното наследство, како „жива“ материја, а според тоа тешко предметувана во систем на прецизно кодифицирање, како при домашната стручно-научна опсервација така и во меѓународни рамки е со недоволно елаборирани а често пати и со различни приоди за различни видови духовни добра, имајќи ги во предвид импликациите што таа ги има од историско-културолошки и општествено-политички аспект (особено кога станува збор за заштитниот третманот на јазикот и/или јазиците што се во употреба). Во таа смисла, еден од ретките меѓународни документи кои настојуваат да го дефинираат и соодветно третираат овој вид на културно наследство е неодамна донесената „Конвенција за заштита на нематеријалното културно наследство“ на УНЕСКО (Париз, 2003). Активното вклучување на нашата земја во промовирањето на оваа конвенција што во последно време се одвива од страна на УНЕСКО, меѓу другото е и вклучувањето на духовното наследство во законската регулатива и следствено на тоа, градење систем за јасно определување и третирање на целокупното нематеријално наследство во пошироки општествени рамки. Од тие причини, јасно е дека моделот на класификација што се нуди претпоставува понатамошно разработување, дополнување и/или менување согласно специфичните видови на истражувања што треба да се направат и кои треба да бидат во дослук со стратешките определби/интереси на државата.

Првиот наведен вид духовно културно наследство - **фолклорните добра** е класифициран во седум основни групи во коишто целосно е опфатена народната духовна традиција на тлото на Македонија, и тоа: *народни обичаи и обреди, народни верувања, народна книжевност, народна музика и игри, стари и ретки занаети, народна исхрана и традиционални игри и вештини*. Овие основни групи натаму се поделени на соодветни родови својствени за секоја група. Овој хиерархиски модел на класификација се заокружува со специфицирање на бројните жанровски творби во различни области на фолклорната традиција и на поединечните типолошки единици (на празници, обичаи, народни верувања, поетски и прозни дела, танци и др.). Народната исхрана е најмалку разработен дел од класификацијата на фолклорните добра што се должи на недоволното институционално и научно искуство во оваа област од фолклорната традиција. За овие фолклорни добра скицирана е само основната схема на поделба на основни групи и подгрупи, со назначување на минимален број на типови и поттипови на јадења коишто треба значително да се дополнуваат, со оглед на богатата кулинарска традиција на нашите простори.

Методологијата на класифицирање на фолклорните добра се базира на стандардизирана научна апаратура и систематизација на фолклорното творештво во етнологијата.

Базичните податоци за класификацијата на јазикот и топонимите беа дадени од научниот кадар при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Класификацијата на **јазикот** третира три основни подгрупи на македонскиот јазик: *македонскиот стандарден јазик, македонската азбука и дијалектите на македонскиот јазик*, како и простор за класифицирање на други јазици во Република Македонија. Македонскиот стандарден јазик е сведен на една типолошка единица и не е поделен на неговите составни делови бидејќи се третира како една целина. Македонската азбука е поделена на двете официјални писма: македонското кирилско и латинично писмо. Дијалектите на македонскиот јазик се поделени според унифицираната схема на дијалектални наречја и говори. Класификацијата на **топонимите** е изготвена според методолошките стандарди во лингвистичката наука.